

Okänd kvinna väcker starka känslor

Konstfacksstuderande Anna Odell har med sitt videoverk, där hon iscensätter en psykos, väckt stor debatt. Hon har också polisanmälts. Men Annika Nordin, som har sett utställningen, anser att konstnären avdramatiserar synen på psykos och att den slutna psykiatrin har något att lära av verket.

Klockan är 18.47 onsdagen den 21 januari. Liljeholmsbron i Stockholm ligger i mörker. Endast upplyst av gatljus och förbipasserande bilar. En ung kvinna slänger sina skor över räcket. Detta är upptakten till vårens största mediala konsthändelse.

Tre månader senare visar den unga kvinnan på bron, konstfackseleven Anna Odell sitt examensarbete. Idén bakom verket och agerandet på bron var att under ett dygn spela psykotisk. Triggas fram och som konstprojekt gestalta samhällets sannolika svar på beteendet: polis-hämtning, bältesläggning och tvångsmedicinering.

Så långt gick också allt enligt planerna. Oplane-rad var psykiatrins kraftiga motreaktion, mediedrevet och de juridiska följderna. I nuläget är David Eberhardt, dåvarande överläkare på S:t Görans, JO-anmäld för att ha röjt sekretessbelagda uppgifter. Konstfackseleven åtalad för falskt larm, våldsamt motstånd och oredligt förfarande. Och efter internutredning ansåg rektorn på Konstfack att projektet borde ha stoppats. Debatten har

Bältessäng ur videoverket "Okänd, kvinna..."

handlat om moral och etik. Och omfattat anklagelser om provocerande konstnärlig karriärplanering, hänsynslöst utnyttjande av vård och medmänniskor, slöseri med allmänna medel till frågor om konstens gränser och frihet.

Egentligen borde de starka reaktionerna inte överraskat. Två laddade och komplicerade ämnen krokar. Konst och psykologi. De evigt heta frågorna ställs på sin spets: Vad är konst? Vem är sjuk?

ANNA ODELLS konstverk "Okänd, kvinna 2009-

349701" utgörs av en installation i fyra delar. I första rummet redovisas ett nästan en och en halv timme långt förarbete. Kameran är riktad mot konstnären när hon i telefon samtalar med nio personer om sitt planerade projekt: En advokat, två psykologer samt personal vid olika psykiatriska kliniker i landet. Rum två visar hela filmsekvensen av händelsen på bron. I det tredje rummet visas en stillbild av en bältes-säng samtidigt som utskrivningssamtalet från S:t Görans spelas upp. På en videoskärm utanför rummen ges en kort

kommentar av psykiatern Johan Cullberg.

Offentligt blev nu också att händelsen på Liljeholmsbron var en iscensättning av en flerårig personlig erfarenhet av psykisk sjukdom. Diagnos schizofreni "fast jag vet inte om det stämmer", som Odell själv säger, och en sönderskuren vänsterarm vittnar om detta. 1995 var hon psykotisk. Gick på broräcket. Omhändertogs av polis. Fördes till S:t Görans. Lades i bälte. En skräckupplevelse. I utställningen visas också journalutdrag från intagningen 1995 samt i år.

Den gråvita filmsekvensen från Liljeholmsbron känns helt autentisk. En utsatt vil-sen kvinna klär av sig, slänger plagg efter plagg. Vandrar oroligt fram och tillbaks. Förbipasserande stannar. Slår följe. Ringer i mobilen. Försöker hänga en jacka över hennes nakna armar. Polisen kommer snabbt. Handklovar på. Något våldsamt motstånd ser jag inte. Bara ett segt motspänstigt utan riktade sparkar och slag. Med påslaget blåljus kör polisen iväg.

Klockan är 19.04. Det har gått 17 minuter sedan Anna Odell slängde skorna över räcket.

Min spontana känsla är lättad. En ung kvinna till synes i livsfara är omhändertagen. Den barmärtige samariten var bara 17 minuter långt borta! Räddningen utfördes av en ung "vem bryr sig"-generationen. Så lätt var det alltså inte att ta livet av sig på en bro en mörk januarikväll i det anonyma Stockholm!

19.10 är Odell på akuten. 19.30 har hon fått två doser stesolid och en phenergan. Här kan frågetecken resas.

Men här finns ingen registrerande kamera. Framför TV-kamerorna förklarar Anna Odell att den slutna psykiatrin är mest maktfullkomlig. Måste kanske vara det. Men också öppen för genomlysningar.

I research telefonsamtalen före aktionen återkommer hon till erfarenheten av att som psykiskt sjuk inte bli trodd. Bemötas med "så upplevde du det". Att nu som frisk återupprepa händelsen ska alltså bli garant för trovärdighet: Inte längre offer, nu med kontroll över situationen. Anna Odell vill vara sitt eget vittne! Tills medicinerna knockar henne.

BEMÖTANDET ÄR ett avsett diskussionsämne. Och vad hon ser som godtycklig maktutövning. Att hårdfört omhändertagande föder motreaktioner. Och journalerna ger bara en sida av saken. Är

skildringen alltid korrekt? Ytterst är det en fråga om vem som har tolkningsföreträde.

Men ingen gillar att bli lurad i sin goda vilja, sitt allvarliga uppsåt. Det är därför inte svårt att förstå den omedelbara reaktionen hos läkaren som följande förmiddag med professionell vänlighet undrar vad som hände kvällen innan. Och hon får svaret att det handlat om ett välplanerat konstprojekt! Doktorn ursäktar sig strax och går ut. På ljudbandet hörs hur en dörr stängs och öppnas. In återkommer en fly förbannad läkare som alls icke kan förstå hur någon som själv varit i en svår situation kan agera så här. Är det ett straff? Nej, hon vill inte lyssna till förklaringar. Ut härifrån! Odell får en mejladress där hon kan förklara sig. Snart läcker händelsen ut i media. Och överläkare Eberhardt

ger sin syn på saken.

En bomb på en känslig punkt i det muskelknippe som är psykiatrin, kommenterar psykologiprofessor Johan Cullberg på videoskär-

Två laddade och komplicerade ämnen krockar. Konst och psykologi

men. Uttalar förhoppningen att han som anhörig och psykiater, känslig för övervård och bemötande, inte reagerat med samma kollegiala vrede.

Odells grepp är inte nytt. Journalister och konstnärer har överskridit gränser, agerat under annan identitet och täckmantel – "wallrafat" efter namnet på 1970-talets främsta undersökande journalist. Redan 1975 ägnar

Pockettidningen R ett nummer med rubriken "Vårdad till vanvett" till en insiderundersökning av mentalsjukhuset Sundby i Sörmland. En bred ambitiös infiltrations-satsning med hjälp av en nyanställd läkare, två reportrar som skötare och tre journalister som agerar i enlighet med olika psykiatriska diagnoser och blir tvångsinskrivna. Detta sker i en tid av starka progressiva strömningar i samhället. De stora slutna mentalsjukhusen är ett givet mål för den framväxande radikala psykologin/psykiatrin Människosyn, terapi, friskt och sjukt debatteras intensivt. Riksförbundet för Social och Mental Hälsa, RSMH bildat åtta år tidigare, stöder aktionen.

Odell gör en individuell konstaktion. I takt med tiden. Trettiofyra år senare finner RSMH det nödvändigt att också ta klar ställning för

"Videoverket är moraliskt försvarbart"

Psykolog Maria Levander avrådde Anna Odell från att genomföra den fejkade psykosen, medan psykolog Ernst Salamon lovordar aktionen.

Ernst Salamon är ensam om att vara odelat positiv till Anna Odells iscensättning, både på ett för konstnären personligt plan och på ett samhällligt politiskt plan. Han menar också att synen på verket påverkas av vetenskapen att Anna Odells iscensättning bygger på en självupplevd händelse, som inträffade 1995 då hon blev psykotisk och befann sig på samma bro.

– Anna Odell använder eller vänder sina svåra livser-

farenheter till något positivt. Tänk om vi kunde hjälpa fler människor att använda även sina negativa erfarenheter till något gott?

Makten, i det här fallet den slutna psykiatrin måste, enligt Ernst Salamon, tåla granskning, också av konsten.

– Jag anser att verket

Ernst Salamon

är moraliskt försvarbart eftersom makten måste tåla att granskas, och detta kan endast göras till fullo i lönnedom. När samhället ger myndigheter och dess tjänstemän fullmakt att ingripa i personers liv mot deras vilja, som till exempel polis, socialtjänst eller psykiatrin, måste medborgarna och deras granskande organ, inklusive konsten, ha insyn i hur denna makt utövas. Som björnen Bamse säger: "Den som är väldigt stark måste också vara väldigt snäll!"

I en intervju är det en vårdgivare som sjukdomsförklarar Anna Odell. I videon reagerar Ernst Salamon

oerhört starkt.

Vad reagerade du på?

– Att en professionell vårdgivare sjukförklarar en person för att hon ogillar personens åsikter är maktmissbruk och djupt oetiskt. I förlängningen hamnar vi i forna Sovjetunionens mentalsjukhus!, förklarar han.

PSYKOLOG MARIA Levander håller med om att psykiatrin måste tåla insyn och granskning. Men inte till vilket pris som helst. Iscensättningen på Liljeholmsbron var ett högt pris. Maria Levander var orolig för Anna Odells psykiska hälsa.

– För mig var Anna den

detta projekt. Schizofreniförbundet och patient/anhörigföreningen Balans, uppges också vara positiva.

Alla har väl rätt att berätta sin historia. Vittna om sina erfarenheter. Och på sitt sätt? Nyligen kom etikforskaren och författaren Ann Heberleins bok *Jag vill inte dö, jag vill bara inte leva*, som skildrar ett liv med bipolär sjukdom och återkommande starka självmordsimpulser. För Heberlein är väntrummet på mentalsjukhuset S:t Lars en trygg hemmahamn. Och det är även medicinering och bältesläggning. Slutpunkter i en spiral som riskerar att ända med döden. Sitt eget tillvägagående förklarar konststuderande Anna Odell med orden: "Jag såg inget annat sätt".

Men en pressad akutpsykiatri med fyllda väntrum är inte det omedelbart optimala lyssnande örat för ett projekt

som enligt den allmänna meningen inte heller har mycket med konst att göra. Konst är fortfarande för många något vackert i ram eller på piedestal. Men redan vid förra sekelskiftet vidgade modernismen konstbegreppet. Duchamp sprängde ramen 1917 med sin utställda pissoir betitlad "Fontän". I dag är konst snarast en överenskommelse i "konstvärlden". Det som visas på konsthallar och gallerier, omskrivs av kritiker är definitionsmässigt konst. Konst är en konstruktion, en överenskommelse. Inte helt väsensskilt från hur olika psykologi/psykiatri värderar och klassificerar mänskliga beteenden och uttryck under tidernas gång.

KONST IFRÅGASÄTTER och rör vid det vedertagnas gränser. Synliggör och tänjer. Men konsten i sin frihet måste

också ta konsekvensen av sina gränsoverskridanden. Och fortfarande finns det bra och dålig konst. Kritikerhållningen till Odells elevarbete har pendlat mellan "avvakande sympatiskt" till "bara privat uppgörelse". Men det sistnämnda är en frågeställning jag mången gång ställt mig inför samtidskonsten konstspråk. Var utanför terapurummet går gränsen mellan iscensättande, utagerande och bearbetning. Odells verk är främst redovisande. Inga precisa frågeställningar mejslas fram. Men det finns fortfarande ett rikt material att utvinna i researchsamtalen. Två återkommande drag är där, varför gå igenom detta frivilligt om det inte är nödvändigt? Och olika grader av avskräckande och omsorg. Det kan skada dig. Bältesläggning är inte roligt. Och ja, vi blir arga.

Odell har efter vernis-

sagen fortsatt att fokusera på och dokumentera omvärldens reaktioner på verket. Skapat metakunst. En dokumentärfilm spelas också in och en utvidgad version av verket ställs ut på Kalmar konstmuseum i sommar.

Det jag främst saknar är en inifrån skildring av aktionen. Anna Odells unika rapport om hela upplevelsen – sjukt, friskt. Det komplexa sammanhängande vittnesmål, hon initialt uppger som motiv till projektet.

En styrka är konstnärens öppenhet kring sig själv. Anna Odell må ha dramatiserat konsten. Men hon har sannolikt också avdramatiserat synen på psykos och psykisk sjukdom. Och här kan den slutna psykiatrin ha något att lära. Öppenheten att diskutera egna syften och handlingar. ■

ANNIKA NORDIN

REKONSTRUKTION – ANNA ODELL? på Kalmar Konstmuseum 13 juni-29 juli 2009.

enda viktiga att tänka på mot bakgrund av hennes historia. Jag avrådde henne med tanke på de konsekvenser som hon riskerade att drabbas av i samband med den händelse hon bestämt sig för att genomföra, säger Maria Levander och fortsätter:

– Den här typen av "Wallraffande" är ju ett sätt att få insyn i olika verksamheter vilket ibland kan vara det enda möjliga för att få veta "sanningen". Jag anser dock rent allmänt att det är syftet med agerandet, och vilka/vem som agerar, som

Maria Levander

FOTO: LOTTA ARBORELIUS

måste stå i fokus när man diskuterar om agerandet är av "värde" eller inte.

Reaktionerna mot Anna Odell och hennes verk har varit starka. Debatten har gått het i medier och på bloggar. Maria Levander tror att skälen till de häftiga reaktionerna är många:

– En del tycker att Anna Odell besitter ett stort mod medan andra att skattemedlen utnyttjas i ett felaktigt syfte. En del har kanske blivit upprörda över hur hon blivit bemött.

Ernst Salamon ställer sig frågande till reaktionerna:

– Jag tycker mediedrevet är obegripligt – som så många andra yttringar i samhället – lätta för tyckare att förklara i efterhand men omöjliga att

förutse.

Enligt Ernst Salamon kan verket i bästa fall medföra positiva effekter som att synliggöra maktens slutna rum, samt att Anna Odell nu möjligtvis "tagit makten över makten". ■

KAJSA HEINEMANN

JOHAN CULLBERG, professor i psykiatri och psykoanalytiker:

"Jag kan inte arbeta i en sådan organisation, som inom den traditionella psykiatrin. Det är en ond psykiatri. Människor behöver inte vara onda. Men man blir ondare. Det handlar mycket mer om muskler och kraft än om lyssnande och förståelse"

(Ur videoverket "Okänd, kvinna...")

Videoverket Okänd, kvinna 2009-349701:

- ◆ Den 21 januari spelade Anna Odell psykotisk på Liljeholmsbron i Stockholm och fördes av polis till psykakuten vid S:t Görans sjukhus där hon lades i bältesäng och tvångsmedicinerades.
- ◆ Iscensättningen nådde medier varvid en hetsig debatt uppstod och Anna Odell polisanmälades.
- ◆ Händelsen, förarbetet samt utskrivningssamtalen spelades in på video och blev en del av Anna Odells examensprojekt.
- ◆ Verket består av tre videofilmer, ljudinspelningar och textmaterial från verkliga och konstruerade händelser och intervjuer.